

Тертична А. А.,
аспірант юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КВАЛІФІКОВАНІ ВИДИ НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ (Ч. 2-4 СТ. 382 КК УКРАЇНИ)

QUALIFIED TYPES OF THE COURT DECISION NON-ENFORCEMENT (Ch. 2-4 Art. 382 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

У статті надано комплексну кримінально-правову характеристику кваліфікованих видів невиконання судового рішення. Запропоновано авторські редакції частини 2 статті 382 КК України та пункту 3 примітки до статті 368 КК України. Наведено статистичні дані щодо предмета дослідження на основі аналізу 150 вироків.

Ключові слова: кваліфіковані види складу злочину, невиконання судового рішення, службова особа, судимість, істотна шкода.

В статье дана комплексная уголовно-правовая характеристика квалифицированных видов невыполнения судебного решения. Предложены авторские редакции части 2 статьи 382 УК Украины и пункта 3 примечания к статье 368 УК Украины. Приведены статистические данные относительно предмета исследования на основе анализа 150 приговоров.

Ключевые слова: квалифицированные виды преступления, невыполнение судебного решения, должностное лицо, судимость, существенный вред.

The article provides a complex criminal-legal description of qualified types of non-enforcement of a court decision. Author's editions of Article 382 of the Criminal Code of Ukraine and paragraph 3 of the note to Article 368 of the Criminal Code of Ukraine are proposed. The statistical data on the subject of research on the basis of analysis of 150 sentences are given.

Key words: qualified types of crime, non-enforcement of a court decision, official person, conviction, substantial damage.

Постановка проблеми. Кваліфіковані види невиконання судового рішення зазнавали певних змін у зв'язку зі змінами редакції статті 382 КК. Первісна редакція статті 382 КК України до внесення змін Законом № 2453-VI від 07.07.2010 характеризувалася наявністю суб'єкта злочину службової особи в частині 1 ст. 382 КК України та виглядала так: «Умисне невиконання службовою особою вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню». Частина 2 та частина 3 статті 382 КК України закріплювали кваліфікуючі ознаки даного складу злочину (вчинення тих самих дій службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб; умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду).

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. виклав статтю 382 КК України в новій редакції: вперше частина 1 статті 382 КК України передбачила відповідальність загального суб'єкта невиконання судового рішення; вчинення злочину службовою особою стало кваліфікуючою ознакою та стало закріплено частиною 2 ст. 382 КК України; кваліфікуючі ознаки з попередньої редакції статті перетворилися на особливо кваліфікуючі та передбачені частинами 3 та 4 відповідно.

Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. частину 4 статті 382 КК України доповнено словами «рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України».

Таким чином, із 2001 року кваліфіковані види невиконання судового рішення зазнавали певних змін, що зумовило потребу в їх подальшому науковому дослідженні.

Стан дослідження. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення досліджувалася в працях таких вітчизняних вчених, як Г.І. Богонюк, М.О. Букач, В.А. Головчук, М.О. Князьков, К.О. Лєтягіна, В.В. Налуцишин, Д.А. Харківський. Водночас кримінально-правова характеристика кваліфікованих видів невиконання судового рішення в цих працях відсутня – цьому питанню у вітчизняній правовій доктрині уваги майже не приділялося.

Основним завданням даної публікації є комплексна кримінально-правова характеристика кваліфікованих видів невиконання судового рішення.

Виклад основних положень. Чинною редакцією статті 382 КК України частинами 2-4 статті 382 КК України передбачені такі кваліфіковані види невиконання судового рішення:

- 1) вчинені службовою особою;
- 2) вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище;
- 3) вчинені особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею;
- 4) якщо вони (дії – А.Т.) заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб;
- 5) умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України.

Охарактеризуємо ці кваліфіковані види невиконання судового рішення.

Вчинені службовою особою. У частинах 3, 4 статті 18 КК України закріплюється загальне розуміння «службової особи»: «Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, в тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів» [1].

П.П. 1, 2 примітки до ст. 364 КК України визначають спеціальне розуміння «службової особи»: «1. Службовими особами в статтях 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Для цілей статей 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, в статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право

вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

2. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, в тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів» [1].

М.В. Кочеров, з урахуванням визначення службової особи, наведеного в п.п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК, робить висновок, що службова особа характеризується двома групами взаємозумовлених ознак. Перша група ознак характеризує повноваження особи – коло дій, пов'язане з її функціональними обов'язками (виконання владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій), через вчинення яких особа визнається службовою. Така група ознак, як слушно зазначає В.О. Навроцький, може бути названа функціональною [2, с. 19]. Друга група ознак відображає належність особи внаслідок займаної посади чи наділення відповідними функціями тимчасово чи за спеціальним повноваженням до певного органу, підприємства, установи, організації (органу державної влади чи місцевого самоврядування, державного чи комунального підприємства, установи чи організації). Цю групу ознак можна назвати посадовою. Для визнання особи службовою необхідне поєднання двох цих складових частин, наявність лише посадової ознаки за відсутності в особи функціональної ознаки, так само як і навпаки, не може бути підставою для визнання особи службовою. Саме з необхідності такого поєднання вказаних ознак та приведення назви спеціального суб'єкта у відповідність зі змістом поняття службової особи, на думку М.В. Кочерова, крім іншого, і виходив законодавець, змінивши термінологію понятійних елементів злочинів у сфері службової діяльності та вказавши «службова особа» замість «посадова» [3, с. 38].

В аспекті вдосконалення редакції частини 2 статті 382 КК України ми б хотіли звернути увагу на кваліфікований вид злочину, передбаченого частиною 2 статті 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», де зазначено, що «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені ... службовою особою з використанням службового становища». На нашу думку, невиконання судового рішення службовою особою становитиме загрозу лише у випадку використання службового становища такою особою – самого факту належності особи до службової є недостатньо для кваліфікації

її дії за частиною 2 статтею 382 КК України – необхідно встановити факт використання службового становища. Тому ми пропонуємо викласти частину 2 статті 382 КК України в такій редакції: «Ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища». Така зміна редакції дозволить закріпити зв'язок особи у функціональному плані – коли службова особа зобов'язана виконати судові рішення, проте цього не робить.

В аспекті нашого дослідження ми хотіли б проаналізувати ті справи, де суб'єктом невиконання судового рішення виступає службова особа відповідної юридичної особи. Зі 150 проаналізованих нами вироків аж у 43 справах (28,6%) суб'єктом злочину визнано відповідну службову особу юридичної особи, дії якої кваліфіковано за частиною 2 статті 382 КК України. З них, на наш погляд, у 34 справах (79% з усіх справ, що стосувалися кримінальної відповідальності службової особи юридичної особи) винна службова особа юридичної особи вчинила невиконання судового рішення не у власних інтересах, а в інтересах юридичної особи. Усі ці справи стосуються непогашення заборгованості юридичної особи. У 9 справах, на нашу думку, не можна стверджувати про те, що злочинні дії винного були вчинені в інтересах юридичної особи.

У таких випадках, на нашу думку, доцільно вести мову про відповідальність юридичної особи, а не службової особи. Проте в статті 963 КК України, де закріплений перелік злочинів, за які до кримінальної відповідальності можуть притягатися юридичні особи, статті 382 КК України не вказана.

Вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище. Пункт 2 примітки до статті 368 КК України закріплює: «Службовими особами, які займають відповідальне становище, в статтях 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені в пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно зі статтею 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б», судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць» [1].

Пункт 3 примітки до статті 368 КК України закріплює: «Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, в статтях 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу є: 1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії із цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, члени Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений

Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України; 2) особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «А»; 3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування» [1].

Примітно, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 3 червня 2016 року статтею 36 встановлено, що «Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» [4]. Як ми бачимо, в цій статті вже не йдеться про Верховний Суд України – відповідно до цього закону його назва змінена, проте в пункті 3 примітки до статті 368 КК України службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, визнаються «Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України».

Чи доречно тут вести мову про правонаступництво? На нашу думку, ні. Ми є прихильниками суворої формальності кримінального закону, а тому вважаємо, що пункт 3 примітки до статті 368 КК України після слів «Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України» має бути доповнений словами «Голова Верховного Суду, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду».

Вчинені особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею. Судимість у кримінально-правовому розумінні – це правовий стан особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і, за визначених в законі умов, характеризується настанням для неї певних правових наслідків. Судимість пов'язана із вчиненням конкретного злочину і засудженням за нього [5, с. 199].

І.І. Митрофанов визначає судимість як правовий стан особи, що є результатом засудження її судом до будь-якого виду покарання за вчинений нею злочин, який триває з дня набрання обвинувальним вирокком законної сили до закінчення обмеженого законом строку або до визнання судом цього строку достатнім і полягає в настанні для особи відповідних

наслідків загальноправового, кримінальноправового і кримінально-виконавчого характеру у випадках, передбачених КК України, для досягнення і закріплення мети покарання [6, с. 213].

Ю.С. Шишова припускає, що дана кваліфікуюча ознака складу злочину вирішує двоєдине завдання: по-перше, суттєвого підвищення рівня кримінальної відповідальності саме щодо осіб, які вже були покарані за розглядуваний злочин, але до погашення або зняття судимості знову вчинили такий самий злочин, що свідчить про злісність особи злочинця, його антисуспільну настановку і, по-друге, попередження у вигляді застереження рецидивом злочинів [7].

Якщо вони (дії – А.Т.) заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Ми проаналізували 150 вироків і встановили, що в 27 справах (18% з загальної кількості проаналізованих вироків) дії винних осіб було кваліфіковано за ч. 3 ст. 382 КК України за ознакою «заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб», із них: у 19 справах (70% від загальної кількості справ, де винним було інкриміновано ч. 3 ст. 382 КК України) істотна шкода є матеріальною і обчислюється як така, що перевищила 100 і більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян; у 6 справах (22% від загальної кількості справ, де винним було інкриміновано ч.3 ст. 382 КК України) в текстах вироків не розписано, в чому полягає заподіяння істотної шкоди (що, ми вважаємо, є неправильним – і тексті вироку обов'язково має зазначатися в чому полягає істотна шкода) – вказуються лише загальні формулювання, що дії винного заподіяли «істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб»; у 2 справах (8% від загальної кількості справ, де винним було інкриміновано ч. 3 ст. 382 КК України) характер істотної шкоди може бути визнано таким, що є нематеріальним. Так, у вироку Вінницького районного суду Вінницької області зазначається: «Щодо кваліфікуючої ознаки заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом державним та громадським інтересам, то шкода визнається істотною в залежності від обставин справи, оскільки матеріальні збитки від таких дій можуть бути непрямими. У даному випадку діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом державним інтересам у вигляді підриву авторитету та престижу правоохоронних органів, що виразилось у грубому ігноруванні завдань кримінального провадження, якими відповідно до ст. 2 КПК України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини та щоб до кожного учасника криміналь-

ного провадження була застосована належна правова процедура, а також громадським інтересам у вигляді ізоляції від суспільства особи, щодо якої є достатня підозра в її суспільній небезпечності» [8]. В іншій справі суд обмежився більш стислим формулюванням, яке, на нашу думку, є недоречним показником істотної шкоди, адже будь-який злочин, що полягає в невиконанні судового рішення, заподіює шкоду у вигляді «підриву авторитету і престижу судової влади щодо здійснення принципу обов'язкового виконання судових рішень»: «Таким чином, у результаті злочинних дій директора «Прайм Бізнес» ОСОБА_2, які виразилися в умисному невиконанні рішення Господарського суду м. Києва від 06.06.2011 року, заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом інтересам юридичної особи – товариству з обмеженою відповідальністю «Європейська інвестиційна фінансова група», а також охоронюваним законом державним інтересам, у вигляді підриву авторитету і престижу судової влади щодо здійснення принципу обов'язкового виконання судових рішень» [9].

Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України. О.О. Кочура виділяє декілька аспектів, які характеризують специфіку виконання рішень Європейського суду з прав людини: – кваліфікація рішення Суду як виконавчого документа; – наявність «єдиного вікна» для отримання заявником грошової компенсації (справедливої сатисфакції, передбаченої ст. 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод); – існування спеціальної статті витрат державного бюджету для виплати грошових компенсацій на підставі рішень Суду; – існування спеціальної процедури виконання рішень Суду, яка відрізняється від процедури виконання рішень національних судів; – наявність юридичної відповідальності за невиконання або неналежне виконання рішення Суду; – наявність наглядового механізму з боку Ради Європи за виконанням рішення Суду [10, с. 117].

Розміщення законодавцем як кваліфікованого виду складу злочину невиконання судового рішення умисне невиконання службовою особою рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України виглядає логічним і обґрунтованим, з огляду на особливу природу судових рішень Конституційного Суду України, яка проявляється в таких фактах: 1) Конституційний Суд не займається розглядом і вирішенням конкретних справ – його повноваження полягають у встановленні відповідності нормативно-правових актів Конституції України; 2) судові рішення Конституційного Суду України викладають критерії нового законодавчого регулювання окремих питань – по суті, вони мало чим відрізняються за наслідками та механізмами реалізації від законів, указів Президента, інших нормативних актів, якими відміняються ті чи інші правові норми; 3) нерідко рішенням Конституційного Суду України прита-

манний особливий порядок виконання, пов'язаний із необхідністю прийняття парламентом певного закону, проте Конституційний Суд України не вправі визначати строки такого виконання – це виключна компетенція парламенту, передбачена Конституцією України, а питання парламентської процедури – це внутрішньоорганізаційні питання Верховної Ради.

Висновки. 1. Ми пропонуємо викласти частину 2 статті 382 КК України в такій редакції: «Ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища».

2. Вважаємо, що пункт 3 примітки до статті 368 КК України після слів «Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України» має бути доповнений словами «Голова Верховного Суду, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду».

3. Ми проаналізували 150 вироків і встановили, що в 27 справах (18% з загальної кількості проаналізованих вироків) дії винних осіб було кваліфіковано за ч. 3 ст. 382 КК України за ознакою «заподі-

яли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб», з них: – у 19 справах (70% від загальної кількості справ, де винним було інкриміновано ч. 3 ст. 382 КК України) істотна шкода є матеріальною і обчислюється як така, що перевищила 100 і більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян; – у 6 справах (22% від загальної кількості справ, де винним було інкриміновано ч.3 ст. 382 КК України) в текстах вироків не розписано, в чому полягає заподіяння істотної шкоди (що, ми вважаємо, є неправильним – і тексти вироку обов'язково має зазначатися в чому полягає істотна шкода) – вказуються лише загальні формулювання, що дії винного заподіяли «істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб»; – у 2 справах (8% від загальної кількості справ, де винним було інкриміновано ч. 3 ст. 382 КК України) характер істотної шкоди може бути визнано таким, що є нематеріальним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
2. Навроцький В.О. Чи є експерт службовою особою? Життя і право. Пробний номер. С. 19–21.
3. Кочеров М.В. Поняття службової особи як суб'єкта незаконного збагачення. Адвокат. 2012. № 9(144). С. 37–40.
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 3 червня 2016 року. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 5-ге вид., переробл. та доповн. за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2008. 216 с.
6. Митрофанов І.І. Судимість як кримінально-правовий засіб впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Науковий вісник Дніпропетровського національного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць. 2009. № 1. С. 213–222.
7. Шишова Ю.С. Вплив судимості на кваліфікацію злочинних дій та призначення покарання. URL: https://3222.ua/article/vpliv_sudimost_na_kvalfkatsyu_zlochinnih_dy_ta_priznachennya_pokarannya.htm.
8. Вирок Вінницького районного суду Вінницької області від 22.09.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61506362>.
9. Вирок Івано-Франківський міського суду Івано-Франківської області від 18.05.2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27635480>.
10. Кочура О.О. Окремі аспекти виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. № 32. С. 116–121.